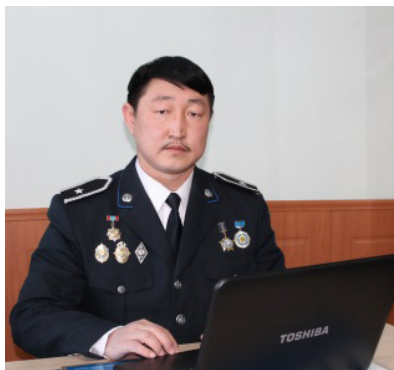

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ЭРЭН СУРВАЛЖЛАХ
АЖЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ТҮҮХЭН ХӨГЖИЛТ

Д.Бямбахуу

*ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн
тэнхимийн багш, докторант, цагдаагийн хошууч*

Эрэн сурвалжлах гэдэг үгийн үндэс болох эрэх гэдэг үгийг Монгол хэлний товч тайлбар тольд “мэдье, олъё гэж хайх сурвалжлах, эрэх сурах, эрж хайх, эрж сурвалжлах гэсэн хоршоо үг”¹ гэснээс үзэхэд аливаа зүйлийг мэдэх эсхүл олох зорилгоор тодорхой этгээдээс хийх үйлдэл буюу үйл ажиллагаа байна.

Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн явцад гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажил нь шинэ арга хэлбэр буй болгож ирсний үр дүнд цагдаагийн байгууллагын эрэн сурвалжлах ажиллагаа үүсч, улмаар өсөн хөгжиж улам боловсронгуй болж ирсэн.

1911 оны Үндэсний эрх чөлөөний хөдөлгөөн ялж, Богд хаан нэгдсэн захиргаа, дүрэмгүй тархай бутархай байсан цагдаагийн албыг шинэчлэн байгуулж, дүрэм хэмжээг тогтоох зарлиг буулгаж, улмаар олноо өргөгдсний зуравдугаар оны 12 сард “Нийслэл хүрээний тойрон газруудыг цагдан сэргийлэх дүрэм”-ийг баталсан. Энэ

¹ Я.Цэвэл. Монгол хэлний товч тайлбар толь. УБ.1966

дүрмийн 16 дугаар зүйлд “Аливаа цагдан сэргийлэгчид нийслэл хүрээний булаах хулгайлах ба хүний аминий зэрэг хүнд хөнгөн хэрэг өдүүлэхгүйг хичнээн шамдан машид чандлан сэргийлбээс зохино. Хэрэв энэ мэт хэрэг илэрхий гарч ирвээс уг ялт ардыг оргон зайлж холдон одох хэрхэхийн урьд эрхгүй хүчлэн гавишгайлан дайчлан бариулж батлан харяат албаны газраа хүргүүлж уламжлан учрыг гаргаж дээд яамнаа мэдүүлэн хүргэж гүйцэтгэн шийтгүүлсүгэй. Хааяа битүү хулгайн учир нэргүй ба оргон зайлагчдыг санаа сүвэгчлэн эд зан мөрөөр сурвалжлан эрх үгүй хичнээн хүчлэн олж гүйцэтгэн шийтгүүлбээс зохино”² хэмээн эрэн сурвалжлах ажлын эрх зүйн үндсийг тусгаж өгсөн.

1919 онд Хятадын генерал Сюй-Шу-Чжан монголын эрх мэдлийг гартаа авсны дараагаар “Хүрээний цагдан сэргийлэх хорооны зохиосон хууль” гэгчийг боловсруулсан. Уг хуулийн 4.2-т цээрлүүлэх засгийн салбар дор цээрлүүлэн үзэх, сурвалжлан барих, нигүүлсгэх сайн явдал (урьдчилан сэргийлэх) галыг сөнөөх, хамаг засгийн (эрхийг) явуулах эл хэргийг

² Д.Таванжин. Монголын цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт түүний хөгжилт. УБ., 2000. 14 дэх тал

шийтгэмой³, мөн хуулийн 5 дугаар зүйлд “Салбар хороон дор жинхэнэ цагдагч нэг хүнийг зохиож (томилж) тус хорооны зарлалыг эрхэлж зүүн зээлийг цээрлүүлэн үзэх сурвалжлан барих, амьтныг хамгаалах, галыг сөнөөх, нигүүсгэх сайн явдлыг эл хэргийг захиран шийтгэмой”⁴ гэж тус тус заажээ.

1921 оны 7 дугаар сарын 19-нд Засгийн газрын 6 дугаар хуралдаанаар цагдаагийн байгууллагыг Цэргийн яамны дэргэд “Сэргийлэх цэрэг” нэртэйгээр байгуулж, улмаар дүрмийг боловсруулах ажлын хэсэг байгуулж, 1923 оны 6 дугаар 26-ны өдрийн Засгийн газрын 18 дугаар хуралдаанаар “Нийслэл хүрээний цагдан сэргийлэх хорооны дүрэм, хэмжээ”-г баталсан.

“Нийслэл хүрээний цагдан сэргийлэх хорооны дүрэм, хэмжээ”-ний 26 дугаар зүйлд “Цахилгаан утас ба цахилгаан гэрлийн багана мод ба утас зүйлийг цаггүй цагдан байцааж, хааяа эвдэх хулгайлах нь буй авбаас эрхгүй даруй түргэнээ сурвалжлан байцаан барьж, шүүх явдлын яамнаа

³ Д.Таванжин. Монголын цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт түүний хөгжилт. УБ., 2000. 22 дах тал. Хүрээний цагдан сэргийлэх хорооны зохиосон хууль.

⁴ Энэ хуулийг Цагдаагийн ерөнхий газрын музейгээс судлаач Д.Таванжин уйгаржин бичгээс хөрвүүлсэн.

мэдүүлж хургүүлж нягтлан шийтгүүлбээс зохимой”, 27 дугаар зүйлд “Аливаа хулгай худал ба булаан уулаглах жич хүний аминий зэрэг тохиолдвоос харьяа ялт хүнийг даруй түргэнээ санаа сүвэгчлэн байцаан барьж, шүүх явдлын яамнаа мэдүүлэн хургүүлж, шүүх шийтгүүлвээс зохимой”.

1924 онд Улсын анхдугаар хуралдаанаар Цагдан сэргийлэхийг Цэргийн яамны харьяанаас гаргаж, Дотоод яамны харьяанд Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газрыг байгуулсан. 1926 оны 1 дүгээр сарын 15-нд баталсан БНМАУ-ын Цагдан сэргийлэх газрын дүрмийн 61 дүгээр зүйлд “Аливаа хулгай худал ба булаан уулаглах жич хүний аминий зэрэг тохиолдвоос харьяа ялт хүнийг даруй түргэнээ санаа сүвэгчлэн байцаан барьж, шүүх явдлын яамнаа мэдүүлэн хургүүлж, шүүх шийтгүүлвээс зохимой”.

1926 оны 5 дугаар сарын 12-ны хуралдаанаар цагдан сэргийлэхийг орон нутагт байгуулахыг түдгэлзүүлж, УЦСЕГ-г татан буулгаж, Улаанбаатар хотын захиргааны харьяанд Цагдан сэргийлэх хэлтэс байгуулж, “Цагдаа бүхий хэсгийг оргодол ба ноцтой гэмт хэргийг эрж баривчлах, шоронд хоригдосдыг харгалзаж байх” үүрэгтэйгээр Шүүх яаманд шилжүүлсэн бөгөөд 1929 онд Цагдан сэргийлэх газрын дагж явах дүрмийг баталсан.

Уг дүрмийн 35 дугаар зүйлд “Аливаа алдагдал мал буюу жич янагш чанагш явах хүмүүс бие дор авч явсан ба тээн явсан юм зүйлийг гээгдүүлэх нь тохиолдвоос даруй уул эзэн хүн дор таниулан тушаан өгмөөс зохимой. Хэрэв эзэн хүнд дав

дув эс олдвоос зохих газраа мэдүүлж данслуулан уг зүйлийг сайнаар хадгалуулж, нэгэн тээгүүр учрыг тодорхойлон нийтэд зарлаваас зохимой”, 45 дугаар зүйлд “Аливаа хулгай худал ба булаан уулаглах жич хүний аминий зэрэг тохиолдвоос харьяа ялт хүнийг даруй түргэнээ санаа сүвэгчлэн байцаан барьж, шүүх явдлын яамнаа мэдүүлэн хургүүлж, шүүх шийтгүүлвээс зохимой” гэж тус тус заасан.

Цагдаагийн байгууллагын шуурхай эрэн сурвалжлах ажиллагаа нь улсыг аюулаас хамгаалах байгууллагын арга туршлагаар анх үүсч хөгжсөн түүхтэй. 1921-1932 онд цагдаагийн байгууллага нь Бүх цэргийн зөвлөл, Дотоод яам, Улаанбаатар хотын гүйцэтгэх захиргааны харьяа Цагдан сэргийлэх хороо, хэлтэс, газар байжээ. Энэ үед гүйцэтгэх ажил гэж байсангүй. Харин 1932 онд Дотоодыг хамгаалах газрын харьяанд шилжүүлэн авснаар Цагдан сэргийлэх байгууллагын гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажлыг Дотоодыг хамгаалах газрын эсэргүүцэн тагнах үйл ажиллагааны туршлагаар “нууц далд аргаар явуулах” болжээ.⁶

Шуурхай эрэн сурвалжлах үйл ажиллагааг нууц аргаар тусгай хүч хэрэгслээр зохиох анхны аппарат 1934 онд “Эрүүгийн эрэн сурвалжлах тасаг” гэж байгуулагдсан бөгөөд 1936 оны 9 дүгээр сард Гүйцэтгэх хэлтэс болон өргөжсөн байна.

Цагдаагийн байгууллагын шуурхай эрэн сурвалжлах ажиллагааг эрүүгийн хэргийг эрэн сурвалжлах өмч ашиглан

⁵ А.Думбарай. БНМАУ-ын ЦСБ-ын зарим эрхийн актууд УБ. 1988 он.

⁶ А.Думбарай, С.Рэнцэнхорлоо. БНМАУ-ын ЦСБ-ын түүх. УБ. 1984 он.

шамшигдуулагчидтай тэмцэх, насанд хүрээгүй хүмүүсийн хэрэг эрхлэх албадын гүйцэтгэх ажилтнууд эрхэлдэг байсан.

1950-иад оноос цагдан сэргийлэх байгууллагын бэхжүүлэх талаар арга хэмжээ авч хэрэгжүүлсний дүнд Цагдан сэргийлэх байгууллагыг Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газар болон өргөтгөсөн.

БНМАУ-ын Дотоод явдлын яамны харьяа Улсын цагдан сэргийлэхийн дүрмийг 1955 оны 3 дугаар сарын 29-ний өдөр баталсан. Дүрмийн 3 дугаар зүйлд улсын цагдан сэргийлэхийн үүргийн тусгасан ба уг зүйлийн Ж-д “16 хуртэл насны багачууд ба бусад хүмүүс алга болж тэднийг гэмт хэрэг буюу цаг бусын аюулд хэлмэгдсэн гэж үзэх үндэс байвал уг хүмүүсийг эрэн сурвалжлана”, дүрмийн 6 дугаар зүйлийн Ж-д “Гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн буюу хорих газраас оргон зугтсан хүмүүсийг мөрдөн хөөх ба эрэн сурвалжлах гэмт хэрэг өдүүлэх ба мөн олон нийтийн байдалд аюул учруулах явдлыг таслан зогсоох эрүүгийн хэргийг мөрдөн байцаахад эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд заагдсан ажиллагааг гүйцэтгэх, буу зэвсэг дэлбэрэх материал ба бодисыг хадгалах журмыг хэрхэн сахиж байгааг шалгах, паспортын журмыг хэрхэн сахиж байгааг шалгах зэрэг цагдан сэргийлэх байгууллагуудын эхлэх ажил хамаарагдах бусад асуудлын талаар хүмүүсийн орон сууц, албан үйлдвэрийн газар, байгууллагуудаар нэвтрэн орно”⁸.

БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн 1963 оны 10 дугаар

⁷ А.Думбарай. БНМАУ-ын ЦСБ-ын зарим эрхийн актууд УБ. 1988 он.

⁸ А.Думбарай. БНМАУ-ын ЦСБ-ын зарим эрхийн актууд УБ. 1988 он.

сарын 25-ны өдрийн 499 дүгээр тогтоолоор БНМАУ-ын цагдан сэргийлэх байгууллагын дүрмийг шинэчилэн баталсан. Энэ дүрмээр Цагдан сэргийлэх байгууллагын хэрэг бүртгэх болон шуурхай эрэн сурвалжлах ажилтай холбогдсон эдлэх эрх, үүргийг тодорхойлсон байна.

Энэхүү дүрмийн ерөнхий анги буюу 2 бүлэгт цагдан сэргийлэх байгууллагын үүргийг тусгажээ. Уг бүлгийн 4 дүгээр зүйлд “Хойно заасан хүмүүс ба эд хөрөнгийг эрэн сурвалжлана.”

А. Мөрдөн байцаалт ба шүүхийн байгууллаг тэрчлэн эрүүгийн ба захиргааны шийтгэлийг эдэлж буй газраас оргон нуугдагчид

Б. Хүүхэддээ хууль ёсоор тэтгэвэр төлөх явдлаас зайлсхийн нуугдсан хүмүүс

В. Улс, олон нийтийн байгууллага, ард иргэдийн хулгайлагдсан эд хөрөнгө

15-р зүйлд гэнт алга болсон хүмүүс нь гэмт хэрэг буюу аюул осолд хэлмэгдсэн гэж үзэх үндэстэй байдал тапнийг эрэн сурвалжилна.

27-р зүйд Хулгайд алдагдсан ба оргон зугтсан гэмт этгээдэд ашиглагдсан авто машин, мотоцикл болон тээврийн бусад механикжсан хэрэглүүрийг эрэн сурвалжлана.

Монгол Улсад социалист нийгмийн сүүлийн жилүүдэд цагдан сэргийлэх байгууллагын зохион байгуулалт үйл ажиллагааг үндсээр нь өөрчлөн сайжруулж боловсронгуй болгох шаардлага хурцаар тавигдах болсон. “БНМАУ-ын цагдан сэргийлэх байгууллагын үндсэн үүрэг, эрхийн тухай” 96 зарлигийг АИХТ-ээс гаргаж, улмаар 1985 оны 4 дүгээр сарын 26-ны өдрийн Сайд

нарын зөвлөлийн 95 тогтоолоор “БНМАУ-ын цагдан сэргийлэх байгууллагын дүрэм”-ийг баталсан. Дүрэмд “Гэмт хэрэг түүнийг үйлдсэн этгээдийг олж илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх таслан зогсоох зорилгоор зайлшгүй шаардлагатай шуурхай эрэн сурвалжлах үйл ажиллагааг явуулах”, “Эрэн сурвалжлах, мөрдөн байцаах ажиллагаа явуулах тухай прокурор мөрдөн байцаагчаас БНМАУ-ын ЭБШ хуулийн дагуу өгсөн заалт, даалгаварыг биелүүлэх мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулахад тэдэнд тус дэмжүүлэг үзүүлэх”, “Мөрдөн байцаалт шүүхээс оргосон яллагдагч, шүүгдэгч, шүүхийн таслан сэргийлэх тогтоол биелүүлэхээс зайлсхийсэн ялтан сураггүй алга болсон, хүүхдийн тэтгэвэр төлхөөс болон улс хоршоолол олон нийтийн байгууллагууд төлөх их хэмжээний өр төлбөрөөс зайлсхийсэн хүмүүс, түүнчлэн улс хоршоолол олон нийтийн байгууллага, иргэдийн хулгайлагдсан хөрөнгө алдагдсан буюу гээгдсэн байлдааны болон бусад галт зэвсэгийг эрэн сурвалжлах” гэж үүрэг болгосон⁹.

Эндээс үзэхэд, БНМАУ-ын Үндсэн хууль, БНМАУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль, БНАМУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн холбогдох зарлиг, НАХЯ-ны болон Улсын цагдан сэргийлэх байгууллын дүрмийн заалтад эрэн сурвалжлах ажил явуулах эрх зүйн үндсийг тусгаж, шуурхай эрэн сурвалжлах ажиллагаа явуулах нарийвчилсан зохицуулалтыг Цагдан сэргийлэх байгууллагын эрэн сурвалжлах

ажлын тухай заавар, нэгдсэн тоо бүртгэлийн заавар, цагдан сэргийлэх байгууллагын эрэн сурвалжлах ажлын заавар, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохион байгуулах тухай заавар, гэмт хэрэг илрүүлэх ажлыг зохион байгуулах үндсийн тухай дүрэм, эрүүгийн хэрэг үүсгэх, мөрдөн байцаалт явуулах хамтын ажиллагааны тухай зааварт тодорхойлсон байна.

1987 оны Цагдаагийн байгууллагын шуурхай эрэн сурвалжлах ажлын зааварт “Цагдаагийн байгууллага шуурхай эрэн сурвалжлах үйл ажиллагаандаа БНМАУ-ын хуулиуд, цагдаагийн байгууллагын үндсэн үүрэг, эрхийн тухай БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн зарлиг, цагдан сэргийлэх байгууллагын дүрэм болон энэхүү заавар, НАХЯ-ны сайд, УЦСЕГ-ын даргын тушаал, албан даалгаварыг удирдлага болгоно” гэжээ.¹⁰

Монгол Улсад 1992 онд ардчилсан Үндсэн хуулиа баталж, улмаар 1993 онд УИХ-аас Монгол Улсын Цагдаагийн байгууллагын тухай хуулийг баталсан. Уг хуулийн 12-р зүйлд “Цагдаагийн байгууллага сураггүй алга болсон хүн, оргон нуугдсан сээжигтэн яллагдагч, шүүгдэгч, ялтан болон шүүхээс даалгасан бусад хүнийг эрэн сурвалжлана”¹¹ гэж эрэн сурвалжлах ажлын эрх зүйн үндсийг заажээ.

2013 онд УИХ-аас баталсан Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 9.2.2-т “гэмт хэрэг, зөрчил гарсан тухай мэдээллийг хүлээн авмагц гэмт хэрэг,

⁹ Д.Таванжин. Монголын цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт түүний хөгжилт. УБ., 2000 он.

¹⁰ А.Думбарай, С.Рэнцэнхорлоо. БНМАУ-ын ЦСБ-ын түүх. УБ. 1984 он.

¹¹ Цагдаагийн байгууллагын тухай хууль. УБ. 1993 он.

зөрчлийн газрыг хамгаалах, үзлэг хийх, нотлох баримт илрүүлэх, бэхжүүлэх, цуглуулах, гэмт этгээдийг олж тогтоох, эрэн сурвалжлах, баривчлах”, 12 зүйлд “цагдаагийн байгууллагын захиргааны үүрэгт 12.1.6.эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтны даалгаснаар сураггүй алга болсон хүн, гээгдэл эд хөрөнгийг эрэн сурвалжлах” гэж тус тус заасан.

Энэ бүхнээс үзэхэд, цагдаагийн байгууллагын эрэн сурвалжлах ажиллагааны эрх зүйн хэм хэмжээ нь цагдаагийн байгууллагын хөгжилтэй салшгүй холбоотой байжээ. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг БНМАУ-ын АИХТ-ээс гаргасан зарлиг, Сайд нарын зөвлөлөөс баталсан цагдан сэргийлэх байгууллагын дүрэм зэрэг эрх зүйн актуудаар тогтоож,

эдгээр эрх зүйн актад үндэслэн эрэн сурвалжлах ажиллагааг зохицуулсан хэм хэмжээг НАХЯ, УЦСЕГ өөрсдийн эрх хэмжээний хүрээнд тогтоож байжээ.

